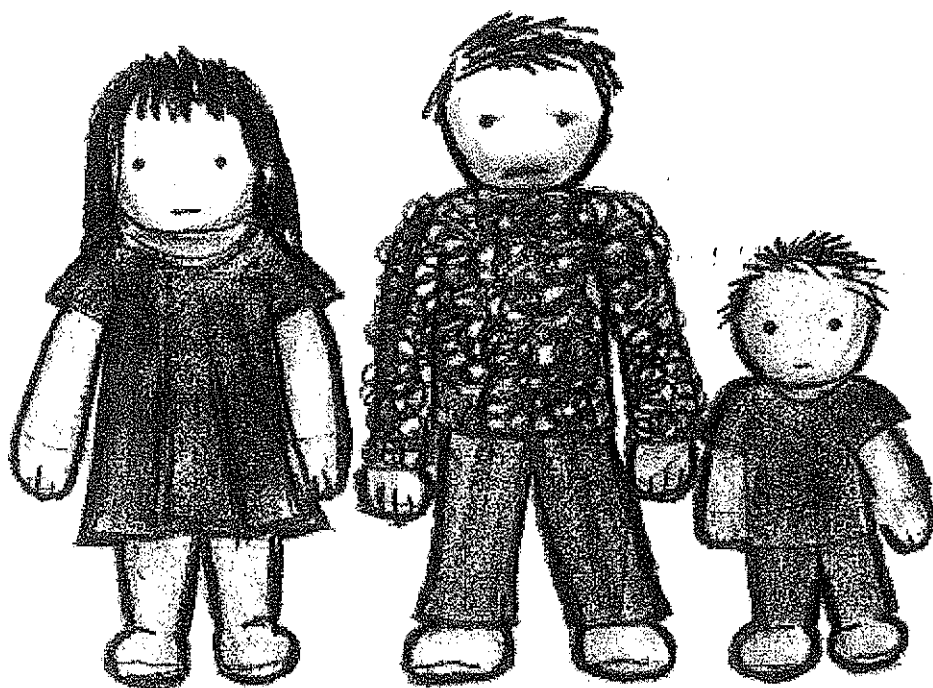

PSYKOLOGI

Februar 1990

25

Niels Engelsted

Hvad er arbejde?

Siden Adam blev drevet ud af paradiset med den besked, at "i dit ansigts sved skal du tjene dit brød", har man vidst, at arbejde er noget, der hører mennesket til. Noget der skiller os fra dyrene. Men hvad er arbejde så egentlig for et menneskeligt forhold?

Nu kan man mene, at det er et temmeligt overflødig spørgsmål, for hvad arbejde er, er vi jo alt for godt bekendt med fra hverdagen. Her må man imidlertid minde om, at det at tro, at det *bekendte* også er det *erkendte*, er det største bedrag, man kan begå mod sig selv og andre. Det er altså værd at prøve at besvare spørgsmålet.

Forestillingen om arbejdet, som det særlige forhold, der skiller mennesket fra dyrene, kommer i betydelige vanskeligheder, hvis arbejdet forstås som et forhold til naturen, hvor mennesket gennem indsigt og redskabsbrug formår at tilpasse naturen til sine behov. En sådan virksomhed er nemlig vel-dokumenteret også i dyreriget. Og en virksomhed kan ikke skille

mennesket kvalitativt fra dyrene, hvis også dyrene besidder den.

Hermed ikke sagt, at den menneskelige redskabsbrug ikke er et afgørende kendetegn ved vor art og unikt menneskeligt. Men denne unikhed ligger ikke i redskabsbrugen som sådan, den skyldes, at mennesket i forvejen besidder noget, som dyrene er foruden. Hvis det er arbejdet, der

skiller mennesket fra dyret, skal arbejdet ses i lyset af dette "noget".

Med andre ord, så ligger der flere forskellige forhold gemt under fællesbetegnelsen arbejde, og det er naturligvis vigtigt at skille dem fra hinanden, hvis vi skal begribe arbejdet som et væsentligt menneskeligt forhold.

Hvordan skal man gribe det an?

Der findes en gennemprøvet videnskabelig metode, når man skal finde ud af, hvad et givet system tjener til. Hvad dets væsentligste funktion er. Man fjerner den ene funktion efter den anden, og når systemet bryder sammen, er man nået til denne grundfunktion.

Et eksempel på anvendelsen af denne metode gjorde et stort indtryk på mig i mine tidlige studieår. Det var forsøget på at finde ud af, hvilke sanser rotter benytter sig af for at finde vej i en labyrinth. Forsøget, som jeg - måske lidt upræcist - husker det, gik frem efter udelukkelsesmetoden. Den første hypotese var, at rotten brugte sin lugtesans, derfor stoppede man næseborene til. Rotten fandt ligegodt vej. Så var det nok knurhårene, som den følte sig frem med. Man skar dem af, men rotten nåede alligevel frem til

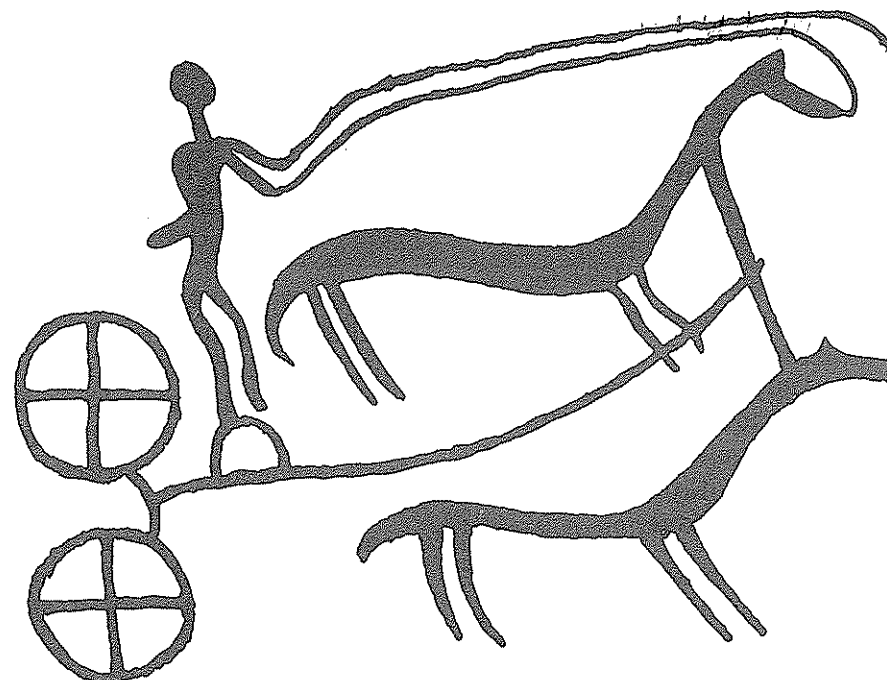
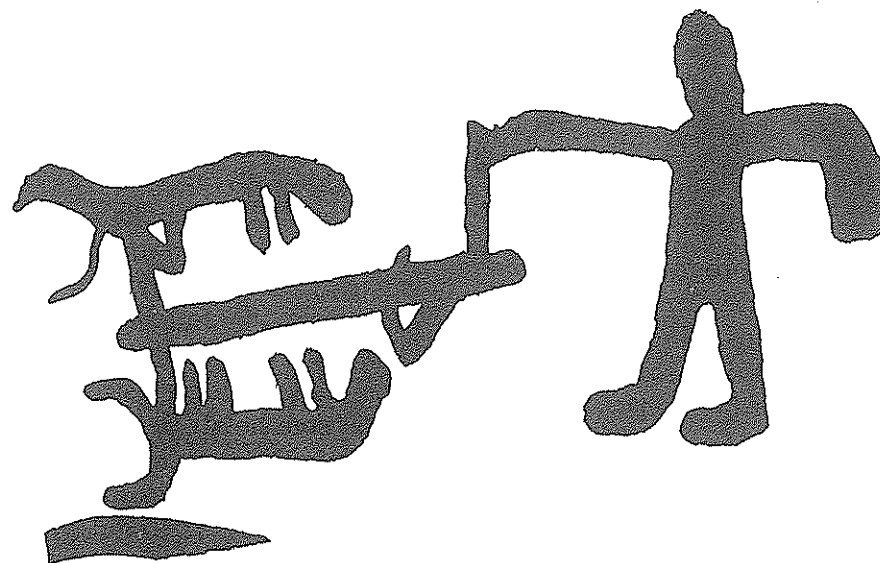
fodertruget. Så var det nok synet, hvorfor man blindede rotten. Men den fandt stadig frem. Så kunne det næsten kun være den motoriske sans fra bevægeapparatet, der styrede dens vej. Altså skar man benene af den, og sandelig... Den nåede ikke frem. Man havde løst problemet.

Hvis vi kunne lave et lignende eksperiment med arbejdets funktion i det menneskelige liv, så kunne vi måske komme til bunds i vores spørgsmål.

300.000 forsøgspersoner

Her er vi så heldige, at samfundet, uden at vi skal søge om pengemidler til det, faktisk har anstillet et sådant eksperiment for os. Tilmed af enorme dimensioner. Man har skåret benene af mere end 300.000 forsøgspersoner, idet man har berøvet dem adgangen til arbejdsfunktionerne. Arbejdsløsheden er altså den forsøgsopstilling, vi kan bruge i vores undersøgelse. Det, som de arbejdsløse bliver berøvet, må være arbejdets væsentlige indhold.

Nu er benene allerede skåret af, så vi må bruge udelukkelsesmetoden på en anden måde. Vi må begynde bagfra og give vores forsøgspersoner arbejdets funktioner tilbage en efter en, så vil vi nok

opdage, hvilken der er den afgørende og bestemmende. Også selvom vi her blot vil gennemføre det som et tankeeksperiment, baseret på egne erfaringer og noget af det store materiale, der allerede er indhentet om de arbejdsløses situation.

Hvis vi skal opregne, hvad man bliver berøvet, når man bliver gjort arbejdsløs, så er det første, vi tænker på, *lønnen* som arbejdets mål. Vi bliver begrænset i vores behovstilfredsstillelse. Der er mange vante ting, som vi ikke længere har råd til. De menneskelige muligheder, der formidles gennem forbruget, bliver reduceret.

Denne behovsberøvelse er da også en af de klager, som arbejdsløse tydeligt udtrykker. Jeg citerer fra en undersøgelse, hvor en arbejdsmand siger: "Det er simpelthen pengene, det hele drejer sig om. Der er ikke en skid at leve for, når udgifterne er betalt. Så udskyder man vuggestuen og venter med at betale og sådan noget, og klarer det på den måde. Men det duer ikke i det lange løb. Man siger, at penge ikke er alt, men de er dæleme rare at have."

Nu er penge faktisk ikke alt, for arbejdsløshed har en anden konsekvens, som både er uhyggelig og lidt overraskende. Folk, der bliver arbejdsløse regner

det først for en ferie, hvor de får tid til at gøre nogle af de mange ting, de ellers ikke har tid til. Men det viser sig ikke at holde stik, faktisk begynder hele *tidsstrukturen* at smuldre. Udtrykket uhyggeligt er ikke mit eget, men stammer fra et interview, hvor en arbejdsløs siger, at "dagligdagen går med ingenting. Jeg har ingenting lavet, det er det uhyggelige ved det. Man er aldrig færdig med noget som helst. Det er et spørgsmål om at tage sig sammen. Det er svært at koncentrere sig i det hele taget. Så er det sgu ligemeget, hvad det er, alting. Jeg kan ikke koncentrere mig, hverken når jeg skal læse, eller hvis man vil gøre rent, eller hvad fanden man nu skal. Det er sgu svært, fordi man har masser af tid. Jeg syntes, at det er ved at være et stort problem at få tiden struktureret nogenlunde."

Fænomenet fortæller os noget grundlæggende om menneskelig virksomhed, nemlig at individet og dets handlingsstruktur ikke kan forstås uafhængigt af den kontekst, som den naturligt må hænge sammen med. Berøver man individet de objektive anknætningspunkter, der stiller krav til dets virksomhed, så berøver man det evnen til at have virksomhed overhovedet. Resultatet bliver personlig

opløsning, hvis man ikke finder en ny sammenhæng, som stiller krav til én.

I denne forstand er lediggang virkelig roden til meget ondt. Mange arbejdsløse vil ihvertfald give Voltaire ret, når han sagde, at "arbejde er den bedste måde at gøre livet tåleligt på." Selv møjen får en positiv betydning, som det udtrykkes i følgende brudstrykke fra et interview: "Det er

tilfredsstillende i sig selv bare at stå op om morgenen og komme på arbejde og være der i 8 timer og så gå hjem, måske død træt og helt udkørt, og så gider man ikke noget, men det er alligevel en tilfredsstillelse."

Eller som en anden siger: "Man har noget at stå op efter. Man har det meget bedre med éns egen krop, man har det sgu bedre sådan på alle områder. Og bare

det med arbejdskammerater i den tid, man er på arbejde."

Det sidste udtrykker en tredje ting, som arbejdsløshed berøver én for. *Det sociale arbejdsfællesskab.* Man bliver socialt isoleret på en måde, som skæbnefællesskabet på værtshuset ikke kan kompensere for.

En helt fjerde ting, som man berøves, er adgangen til arbejds- genstanden og arbejdsmidlerne. Da éns faglige færdighed er nøje sammenvokset med redskaberne og arbejds- genstanden, så betyder arbejdsløshed, at man gradvis mister sin *faglige dygtighed.* Man bliver dummere af at være arbejdsløs. Denne intellektuelle deprivation føler den arbejdsløse selv som en voksende frygt for ikke at kunne klare arbejdet, hvis man bliver ansat igen. En arbejdsløs chauffør udtrykker det sådan: "Det er for presset, når der er noget at lave. Jeg synes sgu ikke, jeg kan yde det samme, som jeg har kunnet før rent arbejdsmæssigt. Jeg løber sur i det, det er for meget." På spørgsmålet om disse tanker skyldes arbejdsløsheden, svarer han: "Ja, det tror jeg helt bestemt. Legemligt set er jeg sløjet meget af. Hvis man var blevet ved med at arbejde, så havde man måske ikke spekuleret på det eller lagt mærke til det."

Beskæftigelsesprojekter

Lad os nu antage, at vi med begrænsningen af forbrugsmulighederne, med tabet af sammenhængen i hverdagskravene, med den sociale og den intellektuelle deprivation har fundet de komponenter, som arbejdet rummer.

Vi giver nu nogle arbejdsløse - lad os vælge nogle unge - disse muligheder tilbage, idet vi ansætter dem for løn i et arbejdsforhold, hvor der tilbydes struktur på hverdagen, arbejdskammerater og adgang til arbejds- genstande og arbejds- midler.

Hvad sker der? Er de tilfredse? Overhovedet ikke, hvis der blot er tale om et beskæftigelsesprojekt. Dum i arbejde, kalder de det? Hvorfor? Fordi der er tale om netop beskæftigelse, en social foranstaltning, og ikke arbejde. Arbejde kræver, at der er noget i den anden ende, mennesker der vil købe eller bruge resultatet af éns arbejdsindsats.

Arbejde betyder noget

At bygge skurvogne f.eks., som der ikke er brug for, er ikke arbejde, selvom man både møder til tiden, har arbejdskammerater og bruger redskaber og får løn for det. Det betyder ikke noget, og arbejde skal netop betyde noget. Ellers er man selv betydningsløs.

At have betydning, at éns indsats er samfundsnyttig, dvs. nyttig for nogle ude i samfundet, er efter min opfattelse netop det definerende træk ved *arbejdet som et forhold mellem mennesker*. Og det særlige forhold, hvor mennesker afhænder indsatsen af deres virksomhed, som andre tilegner sig, er netop selve essensen i fænomenet samfund. Samfundsmæssighed er ikke bare summen af en mængde menneskelige forbindelser, det er en virksomhed, som det enkelte menneske udøver over for andre mennesker.

At være samfundslevende betyder, at man i en fundamental forstand eksisterer i kraft af andres indsats. Hvis vi kigger på alle de ting, der omgiver os, så vil vi have ondt ved at pege på blot en enkelt ting, der ikke er frembragt af menneskehånd. Alle tingene i vores verden er frembragt af menneskehånd. Og hvor mange af tingene, har vi så selv fremstillet? Så godt som ingen. Alle de ting i kraft af hvilke, vi opretholder vores menneskelige liv: sko, trøjer, blyanter, briller, blokke, kaffekopper, øjenskygger, bøger, er altså frembragt af andre end os selv. Nogen har lavet dem, ikke for selv at bruge dem, men for at vi kan bruge dem. Og vi aner ikke engang hvem disse fremstillere er, der har afhændet deres indsats

for, at vi kan tilegne os den. Men realiteten er der, og det er samfundsmæssighed baseret på menneskeligt arbejde.

Umiddelbart forekommer mine bukser blot at være en ting formet i naturstof, formentlig bomuld. Men bukserne er også et forhold mellem mig og andre mennesker, der har fremstillet bukserne. Et forhold, der bliver båret af disse bukser.

Arbejde og produktion

Der findes et forhold til naturen, som vi kan kalde fremstilling eller forarbejdning, men det er ikke nødvendigvis identisk med arbejde. Arbejde og fremstilling kan skilles fra hinanden. Det vil sige, at vi ikke blot har arbejde, der tillige er fremstilling. Vi har også fremstilling, der ikke er arbejde. Og vi har arbejde, der ikke er fremstilling.

Hvis jeg skærer en pibe til mig selv, er det fremstilling. Men det er ikke arbejde, fordi det ikke er en brugsværdi for en anden. Men havde jeg gjort præcist det samme på pibefabrikken, så havde det været arbejde, fordi jeg havde skabt brugsværdi for en anden.

Enheden af fremstilling og arbejde kan vi kalde produktion. Produktion er derfor altid arbejde, men arbejde er ikke altid produktion. For der findes arbejde, der ikke formidles som

fremstilling. F.eks. arbejder sygehjælpere helt afgjort, men det ville være overmåde kunstigt at sige, at de fremstiller eller producerer. Endelig er der så den

kategori, der hverken er arbejde eller fremstilling, selv om den udmærket kan rumme anstrengende aktiviteter - som f.eks. bjergbestigning.

Hvad er så det fælles i pibemagerens producerende og i sygehjælperens ikke-producerende virksomhed? Jo, det er, at de overlader til en anden resultater af deres særlige legemelige og åndelige færdigheder og deres evner til at handle. Dette gælder i samme grad for sygehjælperen og pibemageren, og det er det, der er arbejde. Det kaldes afhændelse. Og afhændelsen er arbejdets definition og forudsætningen for, at vi i samfundet kan eksistere ved at tilegne os resultater af andres legemelige og åndelige færdigheder og deres evner til at handle.

Der var engang en diskussion om, hvorvidt mennesker i det, man kalder servicefag, udfører samfundsnyttigt arbejde. Problemet opstod, fordi produktion og arbejde blev identificeret med hinanden. Og service - hvad enten det drejer sig om omsorgsarbejde, som sygehjælperens, eller transportarbejde, som chaufførens - blev regnet for uproduktivt, fordi resultatet ikke kunne lægges på varelager. Det manglende skel mellem arbejde og produktion (dvs. arbejde, der også er fremstilling) førte derfor til forvirring og underkendelse af det uproduktive arbejdes uundværlige samfunds-

nødvendighed og absolutte samfundsnytte. Hvilket ikke mindst havde den manglende anerkendelse af kvindernes arbejde til følge. Sygehjælperen og før hende husmoderen arbejder lige så meget som manden, der producerer varer, og er ligeså uundværlig i samfundsøkonomien.

En ordentlig forståelse af arbejdsbegrebet gør dette, der allerede er overmåde bekendt, begrebsmæssigt erkendt tillige.

Arbejdet er den aktivitet, der skaber menneskelig personlighed og almen virksomhed. Det er i arbejdets selvoverskridende forhold, at folk realiserer deres fulde menneskelige potentiale. Vinder deres menneskelige betydning. Eller som den østrigske psykolog Victor Frankl udtrykker det, han netop kalder stræben efter betydning: "At være menneske peger altid eller er altid rettet mod noget andet end sig selv eller mod nogen andre end sig selv. Kun den, der realiserer noget andet end sig selv, kan realisere sig selv." Eller vi kunne måske sige, at kun den, der afhænder sig selv, kan tilegne sig selv.

Det er derfor vigtigt, at man kan skelne mellem på den ene side, at ens livsvirksomhed er bestemt for andre (og altså er afhændelse), og på den anden side, at ens

livsvirksomhed er bestemt af andre (hvilket er fremmedgørelse).

At ens livsvirksomhed er bestemt for en anden, er selve livstråden i samfundet som den særlige menneskelige eksistensform. De menneskelige evner er særlige, ved at de i vidt omfang er udvendiggjorte, båret af medier hinsides den menneskelige krop. Det gælder, hvad enten disse medier er materielle som redskaberne og andre brugsartikler eller åndelige som den tegnbårne information, først og fremmest sproget med dets enorme fond af menneskelig viden.

Arbejde skaber mennesket

Man kan kun blive menneske ved at tilegne sig disse udvendige evner, og man tilegner sig derved andres indsats. Til gengæld er man så med til at reproducere og forny evnerne og give dem videre til efterfølgere. Der er tale om en slags livets stafetløb, men mens stafetten i dyrelivet kun er den genetiske information, så er stafetten i menneskelivet fonden af udvendiggjorte evner - også kaldet kulturen.

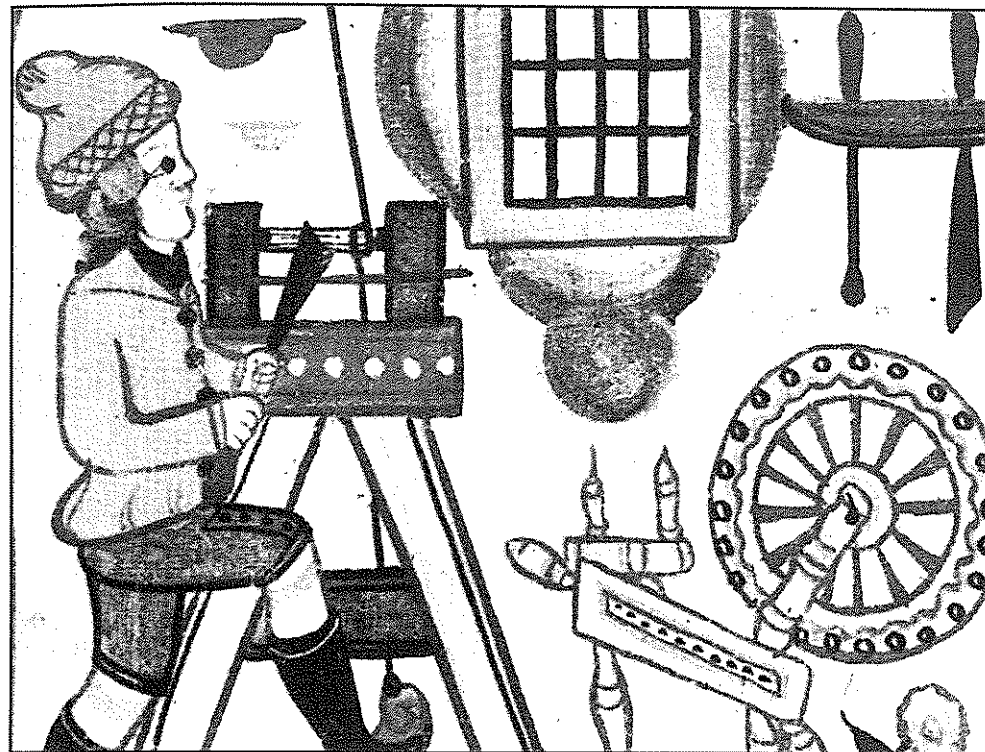
Det er herved, mennesket adskiller sig fra dyrene. Men det gør det kun i kraft af, at det kan udvendiggøre eller afhænde til andre resultaterne af sine særlige legemelige og åndelige evner, altså i kraft af arbejdet. Arbejdet

er ikke alene den menneskelige eksistens-betingelse, men har faktisk skabt mennesket selv.

At blive afskåret fra at deltage i denne proces, er at blive afskåret fra tilegnelsen af selve de menneskelige evner og i sidste ende for tilegnelsen af den menneskelige personlighed.

De allerfleste ved med bekendtheds uformulerede sikkerhed, at dette er rigtigt. De ved ihvertfald, at det gælder for deres børn. Derfor den frygtelige angst, forældre føler, hvis deres børn ikke kan få en uddannelsesplads eller komme i arbejde. Og angsten er velbegrundet. Ungdomsarbejdsløshed er en forbrydelse mod menneskeheden.

Arbejde for enhver pris, kunne man sige, men det betyder ingenlunde, at lønnen er uvigtig. Tværtimod er lønnen jo den vigtigste måde, hvorigennem vi tilegner os de samfundsgoder, som arbejdet har skabt. Lønnen er derfor af allerstørste betydning for vores muligheder for at realisere os som mennesker. Lønnen følger med arbejdet, men arbejdet rækker videre end betalingen, for i egentligste forstand arbejder vi ikke for lønnen. I det konkrete arbejde - smedens, sygehjælperens, chaufførens, arkitektens - virker vi for at opfylde menneskelige behov i den

nuværende og fremtidige verden. Det er på den måde, at arbejdet giver os menneskelig betydning ud over os selv.

Fremhævelsen af arbejdets uvurderlige betydning for den arbejdende, betyder heller ikke, at man skal affinde sig med dårligt arbejdsmiljø, dårlig behandling, nedslidende arbejde osv. Tværtimod betyder arbejdets fundamentale betydning, at man skal gøre alt for at sikre mennesket de mest optimale forhold, hvorunder det kan udøve sin almene menneskelige virksomhed.

Man må netop skelne mellem arbejdet som det forhold, hvori mennesker alment kan forholde sig til deres samfund og medmennesker, og så de konkrete forhold, der bliver dem tilbudt til at udføre deres almene virksomhed i. Gør man det, så opløses også den modsigelse, at de allerfleste mennesker er tilfredse i deres arbejde og samtidig er utilfredse med en lang række konkrete forhold ved deres arbejdsfunktion og arbejdsplads.

Mottoet kunne altså være: Arbejde for enhver pris, under gode forhold og til en god løn.